

Nordisk 3/96 Pappershistorisk Tidskrift

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Anne Vilsböll
Ny ordförande i IAPMA

Nordisk Pappershistorisk Tidskrift

Årgång 24, 1996 nr 3

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker

utkommer med 4 nummer per år.

Redaktör & ansvarig utgivare: Sanny Holm

Frejgatan 36 4tr, 113 26 STOCKHOLM

Tfn: 08-7361134 dagtid, 08-332790 kvällstid.

Tidigare årgångar av tidskriften kan

erhållas från ordförande Sanny Holm.

För medlemsärenden kontakta

kassören Per Nordenson

Fridebergsvägen 20, 151 48 SÖDERTÄLJE

Postgirokonto 85 60 71-6

ISSN 0348-9531

Föreningen Nordiska Pappershistoriker

är en ideell förening med uppgift att främja intresset för pappershistoria i hela Norden genom att uppmuntra och stimulera till forskning och dokumentation, alltifrån råvaran och dess behandling, tillverkningsprocessen, redskapen, bruksmiljöns historia och människor till den färdiga produkten, papprets användning och distribution. Vattenmärken och datering med hjälp av pappersegenskaper, papperskonservering och konstnärligt bruk av papper, liksom papperforskarna och samlarna själva, hör självfallet hemma i föreningens intresseområde.

Medlemskap tecknas genom att betala in medlemsavgiften per postgiro.

Enskild medlem Kr/FIM 150

Institutioner Kr/FIM 250

Aktiebolag Kr/FIM 500

Glöm inte att ange avsändare på talongen!

NPH:s 17:e och IAPMAS 11:e konferens i Schæffergården, Lyngby, Danmark den 4 - 9 augusti 1996

På flyget ner till Köpenhamn funderar jag över det konstiga brev jag fick redan i maj/juni från en av deltagarna i den kommande konferensen. Visserligen skulle det bli en konferens med både papperskonstnärer och pappershistoriker men ändå var jag ytterst konfunderad över uppmaningen att jag skulle sticka löv. Randi, som brevet var ifrån skickade också blå koppartråd som jag skulle använda. Jag blev nästan förnärad, skulle jag sticka, jag är väl ingen konstnär, jag håller på med pappershistoria inte nåt annat.

Mina stickförsök var få, istället engagerade jag en kompis som är lite mer konstnärligt lagd än jag själv och hon kunde faktiskt prestera några fina lövblad som jag tog med mig. Efter några tappra försök på flygbussen insåg jag min begränsning och stoppade ner virkningen och koncentrerade mig på min reseguide över Danmark. 500 öar finns det i Danmark och drygt 4 miljoner människor.

Med alla mina väskor travade jag in på järnvägsstationen i Köpenhamn och letade mig fram till förortståget till Lyngby. Kom ner till perrången och insåg att jag måste fråga om hjälp, kunde man lösa biljett på tåget, nej svarade en vänlig dam. Tänk att jag kunde förstå danska, det trodde jag inte. Efter att ha klarat av alla krångligheter kom jag slutligen till Lyngby och busshållplatsen. Där frågade en engelsktalande dam mig om jag skulle på papperskonferensen, och vi delade på en taxi till Schæffergården, vårt konferenshotell.

Låga vita byggnader, blommor av alla valörer och mognad, träffade där Randi som pratade om det blå trädet, det lät fortfarande mycket suspekt. Hon uppmanade mig också att lämna mina

diabilder som skulle visas samma kväll.

Det var också suspekt, vad skulle jag ta med, bilder på den norrländska skogen, mina barn, mina utställningar, vad hade de andra tagit med sig? Nåväl det skulle väl visa sig. (Det visade sig mest vara egna konstnärliga verk och min bild av mina barn väckte då stort jubel.)

Rummet var rätt spartanskt även om där fanns allt man behövde, säng, skrivbord och ett fint badrum. Marie Brunner som jag delade rum med kom rätt snart därefter men dessförinnan förärades jag och alla andra konferensdeltagare en flaska vitt vin. Ettiketten hade tillverkats av Anne Vilsbøll, papperskonstnären som arrangerat hela konferensen, och alla paperworks-utställningar över hela Köpenhamn. Ordnat med sponsorer med mera, en makalös människa med otrolig energi och säkert med devisen, ingenting är omöjligt.

Anne Vilsbøll installerades som president i organisationen IAPMA under konferensöppnandet av den förre presidenten Terese Weber från Schweiz.

Därefter fick alla 156 deltagare se en pappersballet, som var mycket österländskt influerad, framförd av Gudrun Gylling från Sverige. Det var också hon som kom att leda Tai Ji i parken tidiga morgnar under hela veckan.

Vi NPH:are var ungefär 20 personer, flera var medlemmar i båda organisationerna, några blev under veckan intresserade av NPH och anmälde sitt intresse för medlemskap, vilket var glädjande. Det var naturligtvis roligt att träffas igen, Klas från Grycksbo, Birgitta från Finland som kom på torsdag, Marie från Västerhaninge, Per från Södertälje, Sanny från Stockholm,

Christina Bolling, Catrine från Norge och Alison som egentligen är från Skottland men som bor i Norge och alla andra.

Middagen, var helt superb, överhuvudtaget var måltiderna upplevelser utöver det vanliga, maten var alltid vackert upplagd, med många och färgrika grönsaker och innehöll allt från ostron till jordgubbar. Helt underbart!

Under måndagseftermiddagen åkte alla deltagare i abonnerade bussar till Köpenhamn och besåg fyra utställningar, först Gentofte kunstbibliotek. Det bestående minnet där var Mareile Schröders konstverk som bestod av handgjort skirt vitt papper hopsatt som en bok, i en glasmonter. Hon reagerade snabbt när hon upptäckte att papperet var upp och ner, det ändrades.

Galleri Weinberger, Galleri Christian Dam och Galleri metall besöktes därefter. Alla grupper hade var sin guide. Vår försvann snabbt iväg utan att vi hann med men vi hade turen att stöta på Randi Studsgarth, (hon med det blå trädet) som ledsagade oss till rätt galleri.

På Galleri Christian Dam hittade vi Eeva - Liisa Isomas konst. Hon satsar på historiska tryck och använder polymergrafik i sin konstutövning, vilket ger en mycket speciell effekt. Ytterligare en finländska hittade vi på Galleri Metall, Janna Syvänoja från Helsingfors som använder använt papper, för att kunna utläsa dess tidigare liv. T ex telefonkataloger som beskärs sina sidor så endast ryggen finns kvar. "Orden på papperet finns inte längre kvar, jag kunde inte längre använda min kunskap, jag måste använda mina känslor", säger Janna i den fina katalog som utkom till konferensen och till Paper road utställningarna i Köpenhamn. Kommunikation idag, är underrubriken till katalogen och naturligtvis gjord av Anne Vilsbøll.

Middag åt vi på färjan Kronborg alldeles intill Amalienborg, där kungafamiljen huserar. En föreställning med sång, dans, musik föreställande H C Andersens saga näktergalen visades längst ner i färjan. Efter pausen fick vi vara med om något mycket märkvärdigt, en pappers-musikkonsert. Det hela föreföll mig först vara helt obegripligt, men sen också roligt och fascinerande. Fyra allvarliga män kastade kartonger, prasslade i tidnings-papper, rullade pappersrullar och utstötte märkliga ljud. Ljudet eller musiken hade komponerats av Josef Anton Riedl från Tyskland.

Keld Dahlgård Larsen som är museé-intendent i Silkeborg höll en föreläsning på tisdagen med rubriken, Handgjort papper i Danmark med fokus på handpappersmiljön i Silkeborg från 1899 - 1990. Föreläsningen kommer som artikel i vår tidning under hösten.

Så kom då stunden då våra frågetecken om det blå trädet skulle rätas ut. Vi var en grupp på 15 personer som tog med våra virkade och stickade blad till platsen där Randi hade iordningställt sitt träd. Bladen doppades i blå pappersmassa och hängdes upp i järnstängerna. En smed hade hjälpt Randi med en järnstam och grenstänger. Vi samarbetade, stickade och virkade på plats, doppade i pappersmassan (pulpen) och hängde upp och resultatet blev mycket lyckat. Trädet kommer att stå kvar på Schæffergården och vackert kommer det att bli när snön faller på det, men hur det ska klara vinterstormarna är en annan historia.

Andra grupper sysslade med vattenmärken, eldskulpturer, shifu, tre viktiga ting, att göra papper med hjälp av en vakumpump. Det var en fantastisk eftermiddag.

Museét i Brede ligger en bit ovanför Lyngby men efter samma å, nämligen Mølleån. Som pärlor på ett snöre har det längs den ån funnits kvarnar, koppar/mässingsfabriker, smedjor, textilfabriker,

David Reina, dottern, Donna Koretsky, Elaine Koretsky, Sidney Koretsky från Brookline, USA.
 Familjen Koretsky har pappersverkstäder, ordnar kurser i handpapperstillverkning och har skrivit flera böcker i ämnet
 Foto Ulrika Håden

Glada NPH-medlemmar, fr v Hans Assarsson, Mölndal, Kerstin Svanberg, Trosa
 och Grethel Brohult, Älvsjö
 Foto Ulrika Håden

vadmalsstamper och pappersbruk. I Brede fanns en koppar/ mässingsfabrik och senare en textilfabrik.

Numera används fabrikslokalerna som nationalmuseum och konservator avdelning. Cirka 70 konservatorer arbetar med nationalmuseets konst, textilier, metall, möbler, organiskt material och papper. Cirka 30 arbetar med material från andra institutioner, kyrkor, slott, historiska byggnader och privata konsumenter. Vi gjorde där ett mycket intressant studiebesök och fick bl a se en klänning från 1300 - 1400-talet som hittats i en grav på Grönland.

Anna Grethe Rischel, NPH - medlem, arbetar på detta museum och höll ett föredrag om Dansk pappershistoria och papperskonservering.

Längs Mølleån har det under 278 år funnits papperstillverkning, i Fredriksdal, Orholm, Nymølle och Strandmøllen. Papperstillverkningen startade 1643 och avslutades 1921 med maskinpapperstillverkning. Anna Grethes föreläsning kommer senare i höst i artikelform i vår tidskrift.

Köpenhamn besökte vi under eftermiddagen. Vi fick välja mellan olika alternativ och eftersom jag arbetar med arkivhandlingar tog jag tillfället i akt och besökte Danmarks Riksarkiv. Arkivet är grannar med Riksdagen/regeringskansliet och kommer antagligen att flyttas eftersom grannarna vill överta deras lokaler. Vindlande trappor, mängder av olika arkivhandlingar i varierande skick fick vi se under vårt studiebesök. Vi hade en utomordentlig guide som tillsammans med arkivarien uttryckte sin trötthet över alla studiebesök under sommaren. Köpenhamn är årets kulturhuvudstad och därför föremål för mängder av besökare från hela världen. "Men när ska vi hinna arbeta?" suckade de.

Vi hade ett digert program varje dag, efter

frukost började lektionerna, eller studiebesöken och höll på hela dagen. Efter middagen fortsatte vi med ytterligare lektioner och föreläsningar, varje minut utnyttjades.

Lektioner jag kommer ihåg är Anette Meyers föreställning, Body emballage. Hon har återanvänt emballage och sytt kostymer av det, typ Armani som hon säger själv. Kostymerna visas på dia och själv står hon där i vit kostym och blir en del av bilden, mycket säreget och spännande.

John Roome visade arbeten av sydafrikanska konstnärer, kontrasterna och likheterna mellan en svart mans och en vit kvinnas konst. Med olika uppväxtförhållanden och erfarenheter.

Walther Ruprecht berättade om handpapperstillverkning i Zimbabwe. Det förekom inget av detta före 1989 då Walther satte igång tillverkningen.

Familjen Koretskys video från Burma som beskriver hur man tillverkar handgjort papper som sen används för tillverkning av djurfigurer. Stora tjocka figurer som tänds på och skickas upp i luften under stort jubel. Detta sker vid högtidliga, ceremoniella tillfällen.

Kerstin Svanbergs föreläsning om hur man ska stoppa papperets åldrande, något som jag hoppas även kommer att publiceras i Nordisk Pappershistorisk Tidskrift.

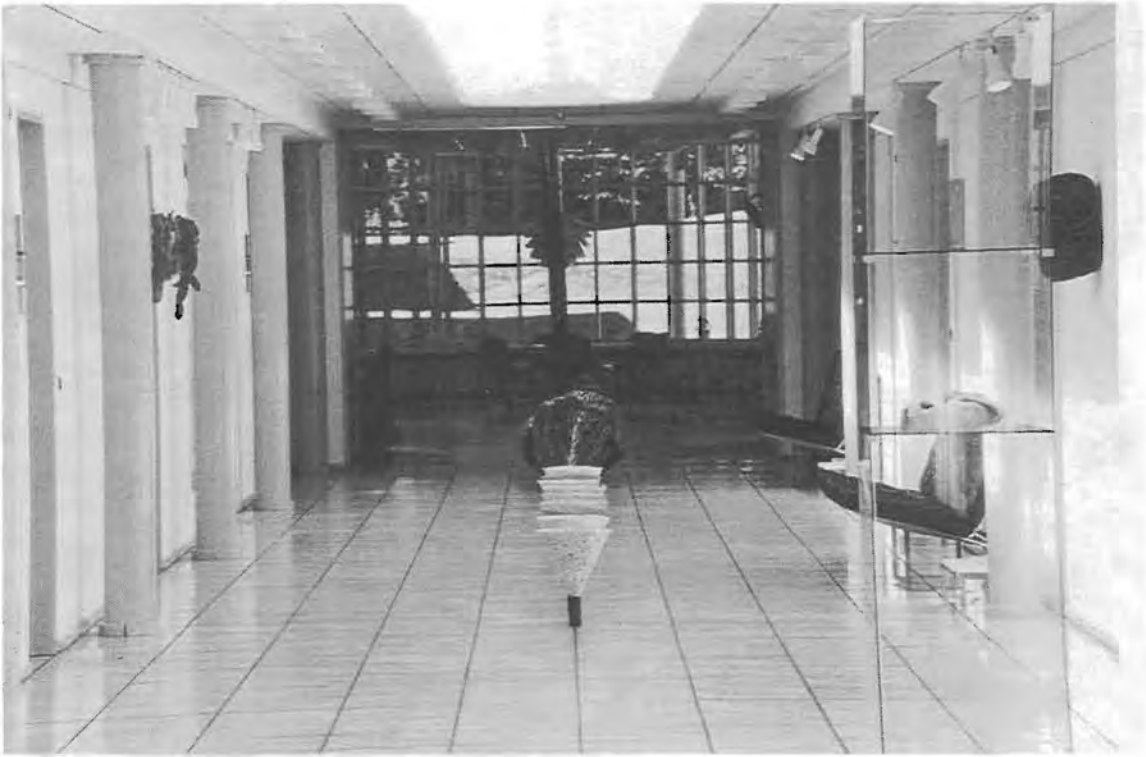
Anne Grethe Rischels föreläsning om arkeologiskt papper, hur hon stötte på Sven Hedins upphittade papper på Nationalmuseet i Tokyo. Manuskripten upptäcktes 1901 i Gobiöknen av just Sven Hedin. De tillhörde kung Lou-Lan och dateras till slutet av det första århundrat. Anledningen till att de befann sig i Tokyo var att nationalmuseet i Tokyo hade en utställning över den svenske upptäcksresanden och över Lou-Lan's kungadöme.

“Det blå trä”
sammanfogades en solig eftermiddag under ledning av Randi Studsgarth
foto Ulrika Håden

Här ser vi Randi under pappersmarknaden. Hon är papperskonstnär och finns
representerad bl a i Konst och hantverksmuseet i Köpenhamn
Foto Ulrika Håden

I entréhallen möttes vi av konstverk av bl a Margarets Mannervik och Grethel Brohult
Foto Ulrika Håden

Anne Grethe Rischel, suppleant i NPH:s styrelse samtalar med en kollega.
Hon arbetar på Nationalmuseet i Brede och höll två föreläsningar under konferensen
Foto Ulrika Håden

Birgitta af Forselles, Esbo, Finland träffade under konferensen Stefana Mc Clur som kommer från Nordirland men bor sedan 8 år i Japan och Marie Brunner, Västerhaninge, Sverige.
Foto Ulrika Håden

Keld Dalsgård Larsen arbetar på Silkeborg Museum.
Han föreläste om "håndgjort papper i vort århundrede"
Foto Ulrika Håden

Hemma igen besökte hon Folkens museum, (Etnografiska) i Stockholm och fann till sin glädje att dokumenten förvarades på bästa sätt, i omslag av tunt, vitt, syrafritt papper och samlade i stängda kapslar tillverkat av syrafri kartong.

Ett samarbete har inletts mellan Danmarks Nationalmuseum och Folkens Museum i Sverige gällande en mikroskopisk och en makroskopisk analys över manuskripten av speciellt intresse för Folkens Museum.

Under torsdagseftermiddagen var plötsligt parken framför Schäffergårdens huvudbyggnad täckt av stånd av allehanda slag. Pappersmarknad hade det blivit och ett myller av alla tänkbara saker man kan göra av papper fanns där. Ringar, örhängen, tillhörde väl det ovanliga, men det fanns även syetuier, fotoramar samt naturligtvis, brevpapper, konstverk, anteckningsblock, pappersformar, litteratur om papper och papperstillverkning och videofilmer om handpappers-tillverkning i Nepal och mycket annat.

Kvällen avslutades med en konsert i samlingsalen med The Nordic Five, medryckande glada musikanter som spelade bl a Taube, Horgalåten, valser och polskor. Fin avslutning tyckte vi och gick sen ut i nattmörkret och såg på avstånd mängder av värmeljus som placerats längs en stig ner till den lilla sjön där vi såg eldskulpturerna gå upp i rök. En värdig avslutning.

Dagen efter hade vi vårt årsmöte men rapport från det kommer på annat håll i tidningen. Avslutningsvist vill jag säga att utan IAPMA och Anne Vilsbøll hade vi inte fått de upplevelser vi hade under veckan och från NPH vill jag framföra ett stort tack för det spännande och välorganiserade programmet. Allt fungerade bra trots att vi var så många. Vi har fått många nya vänner både i Norden och i världen och det gemensamma för oss alla är vi ser på papper och papperstillverkning med alldeles särskilda ögon. Papper är mycket mer än bara något att skriva på, eller hur?

Ulrika Håden

Sanny Holm, Ulrika Håden och Claes Ekeröth diskuterar pappersformar under pappersmarknaden. Foto Per Nordenson

NPH:s 18 årsmöte, 1997

Nu är det läge att ta fram den nya kalendern och boka in 1997 års årsmöte !

Den 13 & 14 Juni träffas vi på Hanaholmen i Esbo, Finland.

Närmare information om utflyktsmål, priser med mera återkommer
Birgitta av Forselles med i nästa nr, som beräknas komma ut
månadsskiftet Januari / Februari.

Pappershistoria med tonvikt på medeltiden

Nils J Lindberg, Helsingfors

Aktuella pappershistoriska studier

Utgångspunkten för mitt pappershistoriska intresse var Tomasböle papperskvarn i Pojo socken i sydvästra Finland, grundad av biskop Johannes Gezelius d.ä. år 1667.

Letandet efter Tomasböle papper i Riksarkivet i Helsingfors gav emellertid ett nedslående resultat. Endast fåtal ark med vattenmärken, som med säkerhet kan tillskrivas Tomasböle, kunde upptäckas. Den lilla kvarnens papper nådde varken kvantitets- eller kvalitetsmässigt upptill en sådan nivå att det i mantalslängder, bokföring och korrespondens skulle ha använts och bevarats till eftervärlden.

Detta i och för sig tråkiga faktum ledde mig emellertid snabbare än väntat in på följande frågeställning: varifrån kom papperet till Finland innan Tomasböle existerade och efter papperskvarnens igångkörning då kvantiteterna och kvaliteten var otillräckliga för att täcka vårt lands behov.

Ur nordisk synpunkt är det intressant att konstatera att både svenskt och danskt papper i förvånansvärt stor utsträckning användes i Finland på 1600-talet. Sverige är överraskande på grund av att landet på den tiden var nettoimportör av papper, Danmark på grund av de spända relationerna med Sverige/Finland som var förhärskande under större delen av denna period. De dansk-norska rikssymbolerna förekommer trots det ofta i våra arkiv.

Papperet var ju på den tiden dyrt och svåröverkomligt och ingen frågade efter ursprung och vattenmärken när köpmännen bjöd ut det i vårt avlägsna hörn av Europa.

Nya tidens pappersimport till Finland (speciellt 1600-talet) kommer att redovisas på IPH-möten i en speciell rapport.

Ett sidospår till medeltiden

I denna artikel kommer jag att redogöra för nya rön kring de tidigaste pappersdo-

kumenterna av finländskt ursprung. Frågan har inte mycket uppmärksammats tidigare.

Den framstående svenske pappershistorikern Gösta Liljedahl skriver i Svensk Papperstidning (nr 11, 1974, s 385): "Årtalen för de äldsta bevarade på papper skrivna handlingarna är t.ex. i Sverige 1345, Norge 1364, Danmark 1367 och Finland 1374."

Han hade säkert varit i kontakt med sin vän och kollega, pappershistorikern Kurt K Karlsson i Finland, som kunde meddela att överhuvudtaget inga i Finland skrivna 1300-tals pappersdokument bevarats i våra arkiv.

En viktig källa för medeltidsforskare hade de båda pappershistorikerna förbi-sett: Tallinns Stadsarkiv!

Det finns en förklaring till detta förbiseende. När de tyska trupperna 1944 retirerade från Estland förde de med sig Stadsarkivets samlingar, som sedan förvarades i dåvarande Väst-Tyskland, först i Goslar, senare i Göttingen och Koblenz.

Trots att dokumenten finns registrerade både i "Finlands Medeltidsurkunder" och "Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch", har de inte tillräckligt uppmärksammats. Först år 1990 återbördades de nämligen till Estland. I september 1995 var jag i tillfälle att studera de värdefulla samlingarna i Tallinn.

Det äldsta i Finland på papper skrivna dokumentet är avfattat i Åbo 20 september 1350 av slottsfogden Gerhard (Geriko) Skytte till borgmästaren i Tallinn. (Jag återkommer till årtalet i slutet av artikeln). Brevväxlingen gäller beslagtagning av ett fartyg. Bild 1.

Gerhard Skytte titulerades "advocatus aboensis" och "capiataneus Österlandiarum", på ett märkvärdigt blandspråk. Hans förvaltningsområde omfattade även Viborg och Karelen.

UB.919

1750!
1994!

Vob. nobiles omnes & honestos. Consules. ceterosq. amatores Je-
nabe. Ego totus est dictus electus. Cuius p[ro]curator in d[omi]no t[em]p[or]e
ignome p[ro]curator. ut t[em]p[or]e qui t[em]p[or]e t[em]p[or]e. que ad me d[omi]n[us]
mei regni spectat. quousq. de t[em]p[or]e p[ro]curator. aliud in mandatu
capit. Amore d[omi]n[us] d[omi]n[us] p[ro]curator. p[ro]curator d[omi]n[us] n[on]n[on]
alienare sine in illa p[ro]curator. nullas p[ro]curator. p[ro]curator. a
d[omi]n[us] d[omi]n[us] n[on]n[on] d[omi]n[us] d[omi]n[us] p[ro]curator in d[omi]n[us] p[ro]curator
d[omi]n[us] abou sub sigillo. in sigillo p[ro]curator apti.

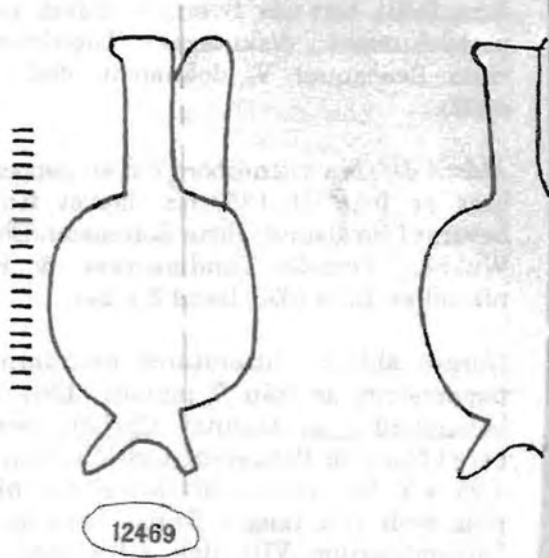

Reverendissimi viri. Sicut p[ro]curator
p[ro]curator. ceterosq. amatores
p[ro]curator. d[omi]n[us] d[omi]n[us] p[ro]curator

BILD 1

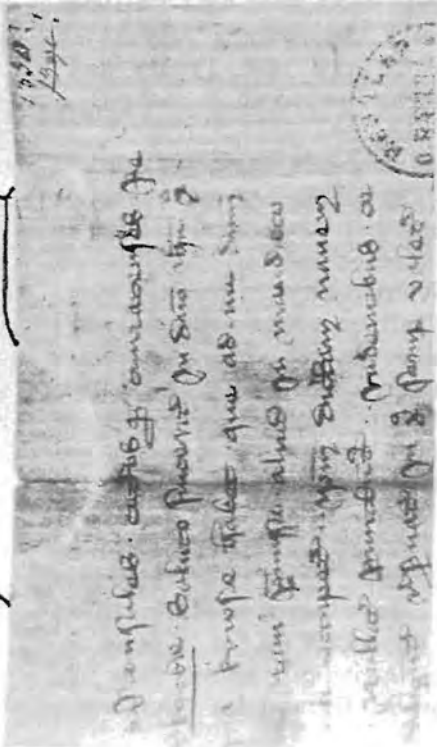
BRIQUET 1340

FMU 576 1350 09 20

12469

BILD 2

Enligt Ernst Nygren i boken "Huru papperet kom till Sverige" är det näst äldsta svenska (?) brevet daterat i Lund (!) 24 september 1351, vilket gör att Gerhard Skyttes brev är det näst äldsta bevarade nordiska pappersdokumentet.

Skyttes brev har för en sentida pappershistoriker ytterligare en överraskning i beredskap. I det lilla brevet (ca 20 x 8 cm) finns fragment av ett vattenmärke, dock tillräckligt stort för identifiering och ungefärlig ursprungsbestämning (bild 2)

Vattenmärket föreställer en kruka, om vilken C M Briquet i sitt monumentalverk "Les Filigranes, Dictionnaire Historiques des Marques du Papier" i översättning säger följande: "Den äldsta kruktypen försedd med endast ett handtag, kommer från Italien ... Varianten med gles vergering (såsom i Skyttes brev till Tallinn) förekommer från år 1331 och var i användning till år 1380. Senare blev krukmotivet mycket vanligt i Frankrike."

Ett liknande vattenmärke (B. no 12.492) har enligt Briquet påträffats i Haag i Holland år 1352. Kanske ger detta oss en antydan om vilka vägar papperet i tiderna kommit till Finland.

Det näst äldsta i Finland skrivna pappersdokumentet finns även det i Tallinn. Det är skrivet i Åbo av kung Albrekt av Mecklenburg 28 april 1385. Tyvärr saknas vattenmärke i papperet.

I Finland har krig och brand gått hårt åt våra arkiv. Det äldsta hos oss bevarade pappersdokumentet är daterat i Ingå 5 juni 1450, således nästan hundra år senare än Gerhard Skyttes brev till borgmästaren i Tallinn. Ett 9 augusti 1443 i Ala-Sastamala daterat brev betecknas som en "samtida kopia". Eftersom samtidighet i sådana sammanhang är ett mycket tånjbart begrepp, är det säkrast att inte beakta dokumentet här.

Det äldsta i Sverige bevarade finländska pappersdokumentet finns på Riksarkivet i Stockholm. Dateringen är 9 maj 1374 i Åbo. Det är uppenbart att det är detta dokument som Liljedahl antog vara det äldsta bevarade finländska pappersdokumentet.

Tidsbestämning av medeltida dokument

Alla som kommit i kontakt med medeltida dokument känner väl till svårigheterna med dateringen. Årtalet är mycket sällan utskrivet. Brevets datering, om sådan finns, framgår av en hänvisning t.ex. till det helgon dagen är tillägnad.

Gerhard Skyttes brev, skrivet på latin, är daterat "In vigilia Mathei apostoli", vilket innebär 20 september. Under första hälften av år 1351, försvinner Gerhard Skyttes namn ur dokumenten. Medeltidsforskare antar att också han dukat under för digerdöden som då härjade i landet.

Sista tänkbara årtal för Skyttes brev är således 1350 och det är också det mest sannolika (prof. Kauko Pirinen). Man kan dock inte helt utesluta att brevet är ett eller ett par år äldre.

Ett närmare studium av källorna för dokumenten, som numera betraktas som Sveriges äldsta pappersdokument, dossieren i processen kring Västerås-biskopen Egisls exkommunikation på grund av i Avignon ådragna skulder, visar att en viss tveksamhet förefinns. Bror Emil Hildebrand, utgivare av Diplomatarium Svecanum skriver, "Dessa blad innehålla således vårt äldsta på papper skrifna originaldokument", men rörande dateringen säger han att det finns "grundade skäl att antaga dessa afskrifter och anteckningar vara skrifna år 1345 eller något av de närmast följande åren ...". Denna tveksamhet i dateringen har med åren fallit bort när Sveriges äldsta pappersdokument diskuteras (Diplomatarium Svecanum V, dokument 3955 och 4002).

Äldsta danska vittnesbörd om ett pappersbrev är från år 1359 och brevet finns bevarat i Stralsund (Birte Rottensten/Ebba Waaben: Danske Vandmaerker & Papiirmøller 1570-1695, Band 2, s 24).

Norges äldsta i litteraturen omnämnda pappersbrev är från 7 januari 1364 och behandlades av Gunnar Christie Wasberg i Nordisk Pappershistorisk Tidskrift 4/95, s 2. Brevet som är skrivet i Jönköping torde inte längre finnas bevarat (I Diplomatarium VIII, dok. 6919 finns en anteckning att "originalet var skrivet på

Finnish paper documents in the Tallinn City archives and the Swedish State archives 1350-1449

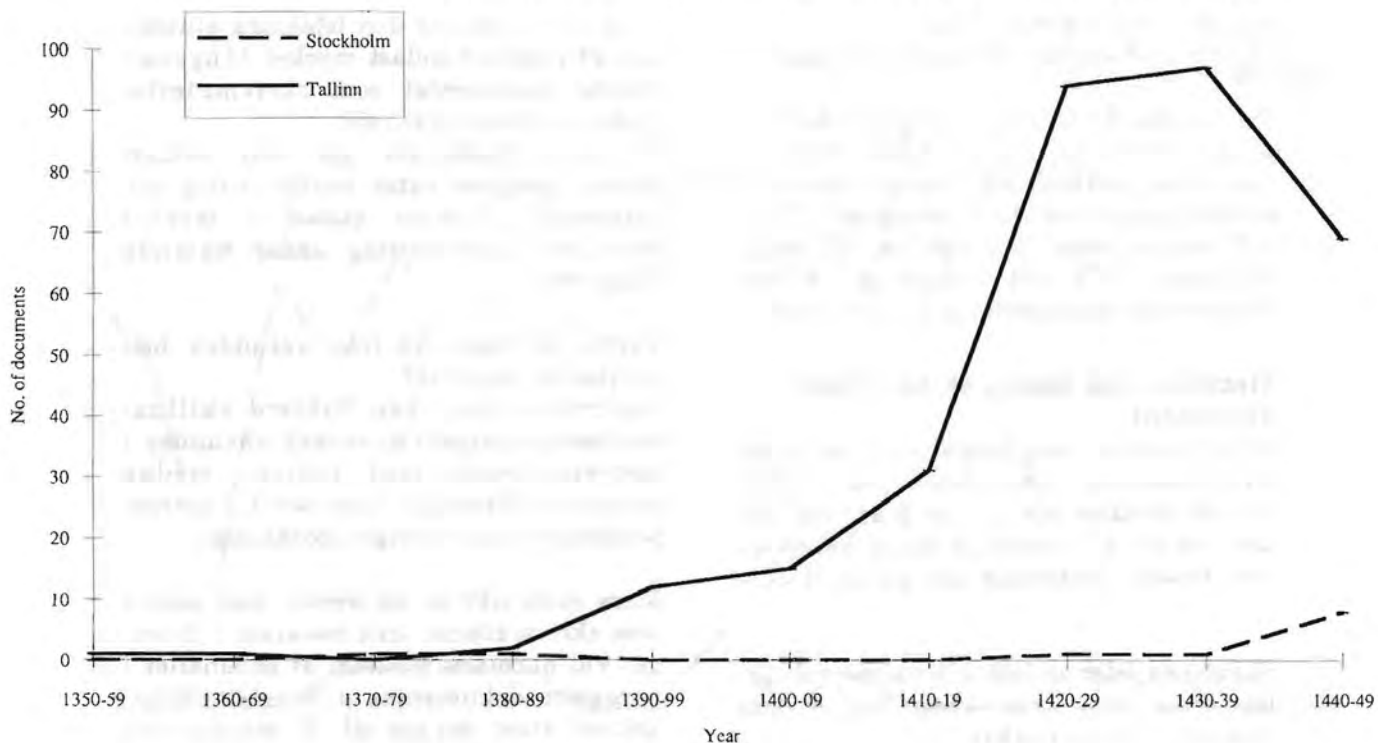

DIAGRAM 1

Finnish parchment documents in the Tallinn City archives and the Swedish State archives 1350-1449

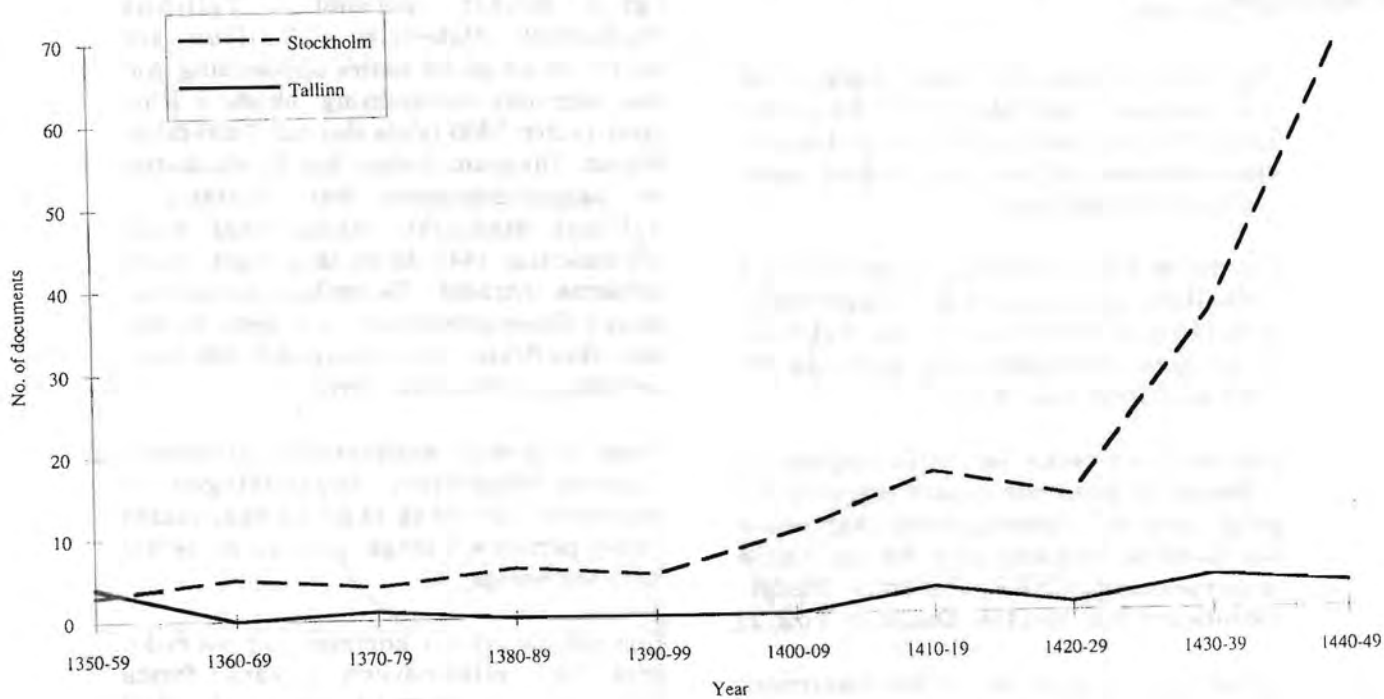

DIAGRAM 2

papper". I Diplomatarium Norvegicum III, dok. 335 saknas detta omnämmande).

Det äldsta bevarade i Norge skrivna pappersbrevet är enligt Ernst Nygren (Huru papperet kom till Sverige) skrivet i kungliga kansliet i Oslo 15 augusti 1370. I Diplomatarium Norvegicum VI, dok. 278 anges 1371 som tillkomstår, vilket Nygren inte kommenterar i sin artikel.

Slutsatser på basen av bevarade dokument

De få bevarade, med långa tidsintervaller förekommande dokumenten från 1340-, 50- och 60-talen ger oss en klar indikation, att det är vanskligt att på basen av dem försöka fastställa när papperet kom till Norden,

Slumpen spelar en helt avgörande roll för hur vissa brev från vissa länder har lyckats överleva i arkiven.

Ett försiktigt påstående är, på basen av detta sparsamma material, att 1340-talet får betraktas som det årtionde då papperet så småningom i liten skala började ersätta pergamentet som skrivmaterial i de nordiska länderna. Det kan knappast ha funnits stora tidsmässiga skillnader länderna emellan. Det bevarade materialet räcker inte som bevis för eventuella skillnader.

Jag skall ge ännu ett konkret exempel på hur slumpen avgör de medeltida dokumentens "överlevnad" och hur långtgående slutsatser på basen av bevarat material kan vara farliga.

Låt oss se hur medeltida dokument med finländskt ursprung i dag är representerade i Svenska Riksarkivet och Tallinns Stadsarkiv, de två viktigaste källorna för våra medeltida dokument.

För att först försöka fastställa ungefärlig tidpunkt för papperets undanträngande av pergament som skrivmaterial, har dessa två material beaktats skilt för sig i min undersökning. Källa: Finlands Medeltidsurkunder 1350-1450. (Diagram 1 och 2)

Om man separat skulle beakta materialet i de två arkiven, skulle slutsatserna bli helt motstridiga.

I Svenska Riksarkivet förekommer det mycket få pappersbrev från Finland.

Man kunde lätt dra den felaktiga slutsatsen att papperet endast mycket långsamt ersatte pergamentet som skrivmaterial under perioden 1350-1450.

Tallinns Stadsarkiv ger helt motsatt besked: papperet vann snabbt insteg och pergament förekom endast i mycket begränsad utsträckning under nämnda tidsperiod.

Varför då dessa två från varandra helt avvikande resultat?

Jag tror inte man kan förklara skillnaden med att papperi huvudsak användes i korrespondensen med Tallinn, medan pergament föredrogs (krävdes?) i korrespondensen med Sverige/Stockholm.

Mera sannolikt är att breven med papper som skrivmaterial inte bevarats i Sverige. Vid närmare studium av innehållet i pergamentdokumenten i Svenska Riksarkivet visar det sig att de mycket ofta gäller jordaffärer, jordbyte eller gåvor till kloster etc.

I Sverige har uppenbarligen selektivt vissa typer av brev arkiverats medan andra brev, sådana som vanligen skrevs på papper, förstörts.

I Tallinn kan man inte skönja "utsortering" av någon viss typ av brev. Fastighetsdokument förekommer naturligtvis mycket sparsamt i Tallinns Stadsarkiv. Materialet i Tallinn ser därför ut att ge en bättre uppfattning om hur papperets användning ökade i Finland under 1300-talets slut och 1400-talets början. Diagram 3 visar hur förekomsten av pappersdokument från Finland i Tallinns Stadsarkiv stadigt ökar ända till omkring 1445, då en lång paus i kontakterna inträder. De oroliga förhållandena i Östersjöområdet, sjöröveri, blockader, konflikter med Novgorod och hansestäderna, förklarar detta.

Diagram 4 visar motsvarande situation i Svenska Riksarkivet. Användningen av pergament ser också ut att ha ökat starkt under perioden i fråga trots att papperets segertåg börjat.

I en senare artikel kommer jag att redogöra för vattenmärken i våra första finländska pappersdokument och med hjälp av Briquets verk diskutera proveniensens för denna pappersimport under medeltiden.@

Finnish documents in the Tallinn city archives 1430-1450

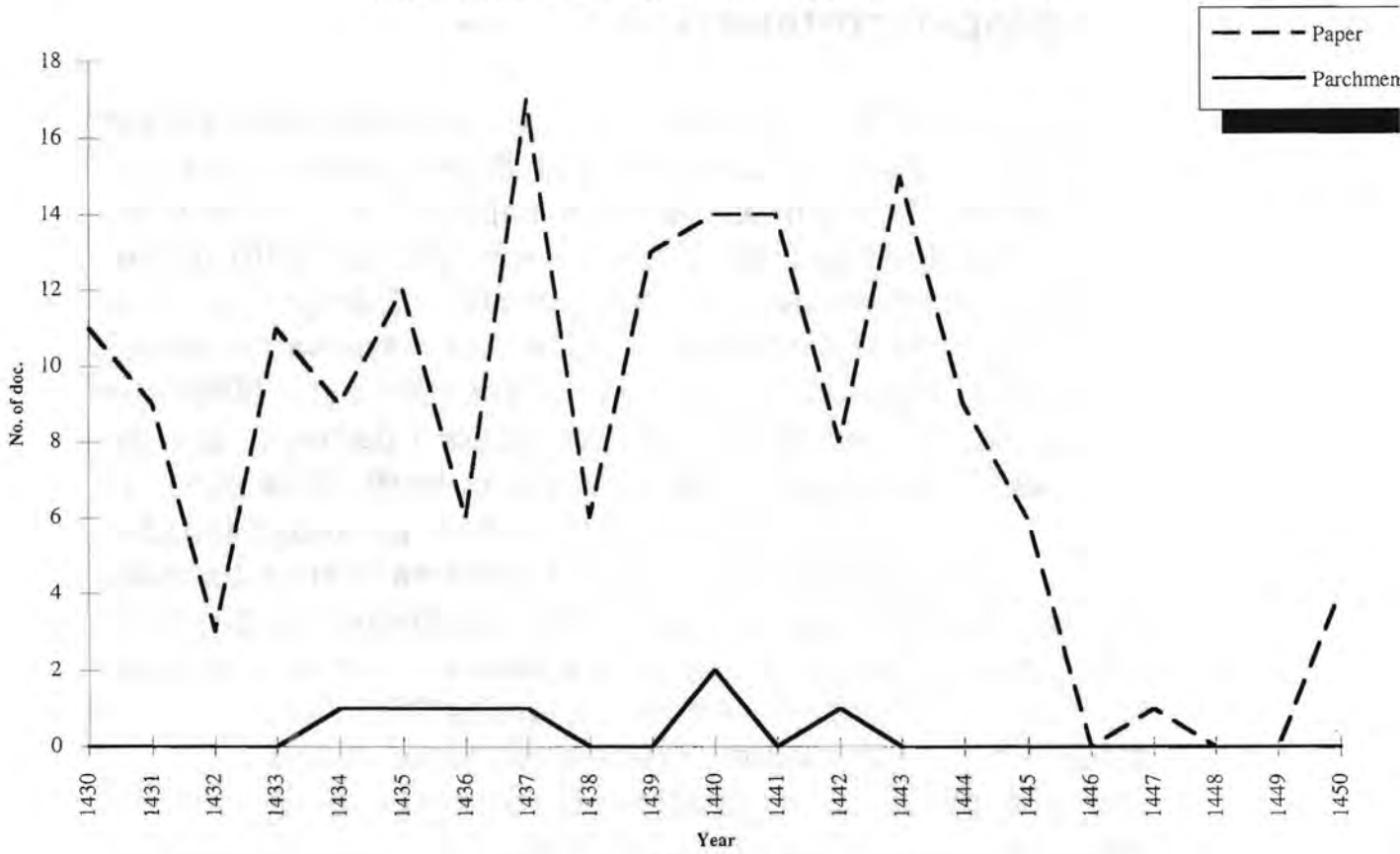

DIAGRAM 3

Finnish documents in the Swedish state archives 1430-1450

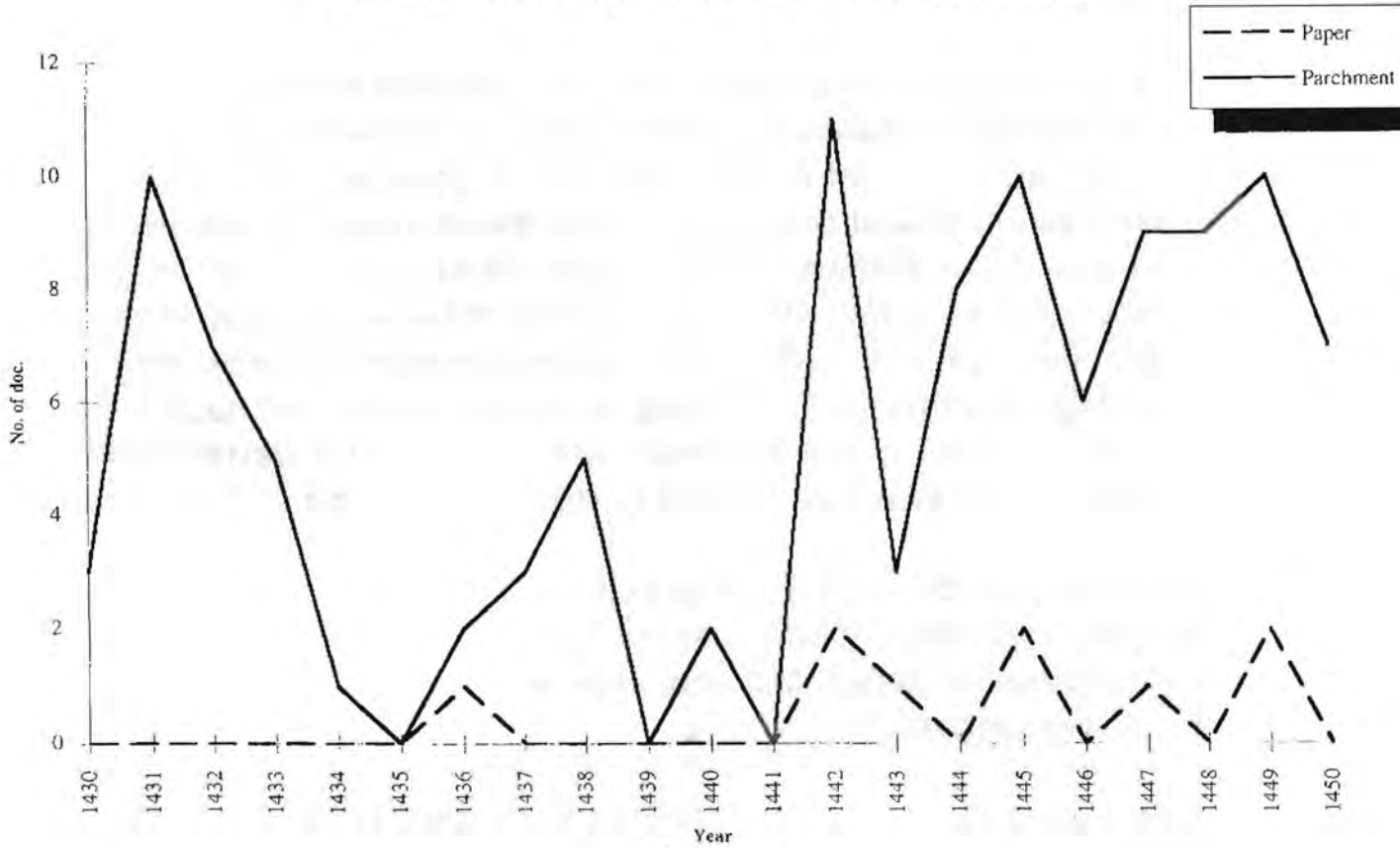

DIAGRAM 4

En dag i en papperssortererskas arbete

När fabrikspipan hördes kl 7 var alla på plats. Klisterburken påfylld och omslagspapper framlagt. Luckorna med dagen papperssort och format stod på golvet vid skärmaskinen. När pappret var stort och det var litet på luckan frestade det hårt på knän och rygg att lyfta upp en börda och bära den genom salen till vår egen plats. Bänken eller bordet var ganska högt. När vi satt på det nådde inte fötterna till golvet. Så börjar sorteringen. Pappret viks upp hörn efter hörn och bläddrades igenom så att vi såg om det fanns hål eller blåsor i pappret. Om det var veck så brukade vart åttande ark få sorteras bort. Ofta stod vi i utskott till knäna om oturen var framme och vi fått en sådan bal. När sorteringen var gjord skulle pappret stötas tillsammans till en absolut jämn hög. Så började räkningen. Högra handen spretade upp pappret i en solfjäder där vänstra handens fingrar tog fyra ark mellan var finger vilket blev en bok = 20 ark. Till ett ris behövdes 20 böcker - ibland 25 - beroende på till vilket land de skulle exporteras. Varje ris skulle sedan buntas med ett blått omslagspapper, som skulle sitta stramt och vars ändrar vikes upp snyggt och fästes med klister. Läggas på en lucka och räknas vid dagens slut för att se hur många ris vi gjort. Vi arbetade 2 tillsammans, det blev lättare då, när vi lyfte rispacken från bordet till luckan.

Vår frukost satt vi på bordet och åt. Vi som inte hann hem på middagrasten fick vintertid gå spiraltrappan ned och ställa middagslådan i en ugn så att den blev varm. Äta den fick vi göra uppe på arbetsbänken. När pappret ibland tog slut och det skulle bytas papperssort eller när Motala ström sörpade, vilket hände några gånger, fick vi gå hem. Vi hade ingen ersättning för detta, så det märktes på avlöningen om det hänt flera gånger under den fjortondagarsperiod som lönen omfattade. Jag kommer ihåg att jag och min syster betalade 15 kronor var hemma, men också att lönen inte räckte till för detta när vi fått gå hem flera gånger under samma fjortondagarsperiod.

Det papper vi sorterade var från finaste silkespapper till omslagspapper. Även tidningspapper, glättat papper och smörgåspapper gjordes. Det blev många olika sorter och storlekar att räkna. Det vi tjänade mest på var silkespappret.

Jag har ett minne av att vi i genomsnitt tjänade 35 - 40 kronor under fjortondagarsperioden.

Allyson J. Ström

Vi sorterade även kartong då vi fick lyfta två och två upp på borden och ned på pallarna. De togs sedan om hand av packarlaget på salen. Jag minns särskilt den bruna kartongen med tryck och den vita kartongen med Cloettatryck. Timpenningen var 50 öre.

Jaffapapper innehöll 400 ark per ris. Vi kunde få köpa 5 kg Jaffapapper för 2 kr. vilket drogs av på lönen. Glättat, oglättat, smörpapper och makulatur innehöll 500 ark per ris.

Arbetstiden var 6.30-8.00, 8.30-12.00, 13.00-16.30. Vi fick ej stämpla ut före 16.20.

Vi var uppdelade på två salar, Nya och Gamla salen. Då det var olika papper så fick vi skifta mellan salarna varannan dag för att förtjänsten skulle bli så rättvis som möjligt, men det var ju flinkheten i fingrarna som avgjorde förtjänsten. På Nya salen fanns en skärmaskin och papperskross, inte ljudlösa precis. Så det blev att koncentrera sig när man räknade, så det inte blev fel.

Med hälsningar Stina Johansson

Namn på folk på den tiden

Signe och Anna Olsson
Matilda Flisberg
Emmy Pettersson
Elna och Hulda
Gertrud Pettersson
Valborg Åström
Marta Sandberg (Eriksson)
Ebba Sandberg
Karin Nilsson (Borg)
Svea Dahl (Flisberg)
Greta Sandberg (Wennerholm)
Greta Källholm (Broström)
Linnea Österberg
Inga Lindström (Rehnholm)
Gunborg Eklund (Kling)

Pappersmästare Werner Pettersson
Förstyreska Olga Larsson
Salsbas Waldemar Grönlund

Nybörjare 1935

Irma Westergren
Margit Öster (Johansson)
Elna Jonsson (Wallin)
Maj Hagberg
Maj Heggblad
Hervor Carlsson (Högberg)
Gunvor Appelgren
Mary Karlsson
Britta Kvist

Utskottspojkar från 1930

Gösta Rydberg - Stig Vällberg
Sture Larsson - Sven Högberg
Stig Andersson - Åke Larsson
Bernt Österström - Evert Andersson
(Sleva) som senare blev pappersmästare

Några öknamn

Lasarus - Proselyten - Krumcirkel - Öja
Groggen - Lättgroggen - Doppingen - Sleva

Nybörjare 1930

Märta Paulsson (Nilsson)
Stina Öster (Johansson)
Gunn Källholm (Rydberg)
Margot Hagberg
Gunvor Svensson (Anebäck)
Lisa Rydberg (Andersson)
Eivor Heggblad
Maja Ling (Larsson)
Rut Prytz

Den här artikeln har sänts in av vännerna på avdelning 51 Svenska
Pappersindustriarbetarförbundet, Fiskeby, Norrköping.
Artikeln kommer ur deras *Arken* sommarnummer, 1995.

Nordisk Pappershistorisk Tidskrift

Innehållsförteckning

NPH:s 17:e och IAPMAS 11:e konferens i Danmark.....	sid 1
Boka in 1997 års årsmöte	sid 9
Pappershistoria med tonvikt på medeltiden. Nils J Lindberg, Helsingfors.....	sid 10
En dag i en papperssortererskas arbete.....	sid 16